

Dr hab. Marek Hałaburda

Recenzja rozprawy doktorskiej

Danuta Musioł

„Stagnacja oraz postęp w obrazie przemian infrastrukturalnych i społecznych Pszczyny w latach 1922-1939”. Uniwersytet Śląski w Katowicach, Wydział Humanistyczny, Instytut Historii. Rozprawa doktorska. Promotor: Prof. dr hab. Lech Krzyżanowski, ss. 497.

Wydaje się, że stan badań nad dziejami województwa śląskiego w okresie międzywojennym jest niezwykle obfity i różnorodny. Zainteresowanie autonomią śląską i współczesne próby jej rekonstrukcji intensyfikują zainteresowanie dziejami tej części II Rzeczypospolitej. Tymczasem znawcy przedmiotu dobrze zdają sobie sprawę, jak wiele zagadnień do tej pory nie zostało poruszonych w badaniach naukowych. Ciągłe poszukuje się nowego punktu widzenia, z którego można by spojrzeć na ten niewątpliwie bardzo trudny i skomplikowanym pod względem narodowościowym, społecznym oraz religijnym region. Trzeba zaznaczyć, że niewiele jest opracowań naukowych, które oparte na solidnej bazie źródłowej ukazują nowy punkt widzenia na historię Górnego Śląska. Ostatnimi czasy pojawiają się na rynku wydawniczym prace popularnonaukowe, odwołujące się do funkcjonujących od dawna w obiegu naukowym źródeł i stanowiące powtórzenie dobrze znanych historykom faktów i ocen. Tym bardziej należy doceniać każde opracowanie, którego twórca umiejętnie łączy szeroką bazę źródłową z nowym spojrzeniem na historię Zachodnich Kresów II Rzeczypospolitej.

Rozprawa Danuty Musioł zaprezentowana została w 7 rozdziałach, dopełnionych wstępem, zakończeniem, bibliografią, wykazem skrótów, spisem tabel oraz streszczeniem w języku polskim i angielskim. W rozdziale I Autorka przedstawiała dzieje Pszczyny w okresie powstań śląskich i plebiscytu, poprzedzone genezą początków miasta oraz obrazowaniem przemian polityczno-społecznych zachodzących na Górnym Śląsku w pierwszych miesiącach po zakończeniu I wojny światowej. Każdy z powyższych wątków omówiony został w formie podrozdziału, dlatego też rozdział ten stanowi czytelny i logiczny ciąg wydarzeń dobrze wprowadzający do dalszych rozważań. Jakkolwiek poruszono tutaj wiele problemów merytorycznych i strukturalnych dotyczących funkcjonowania miasta, ukazując m.in. relacje mieszkańców poszczególnych narodowości, politykę władz niemieckich i

polских w przededniu przyłączenia miasta do Polski, to jednak zbędne wydaje się opisywanie początków miasta, zdecydowanie wykraczające poza tytuł rozdziału. Pszczyna jest znanym ośrodkiem, który doczekał się już licznych opracowań dotyczących jego powstania i początkowej historii.

W rozdziale II odnoszącym się do przemian społeczno-demograficznych i narodowościowych Autorka usystematyzowała te zagadnienia na tle zjawisk charakterystycznych dla województwa śląskiego w okresie II Rzeczypospolitej, tj. przyrostu naturalnego, przemieszczania się ludności, industrializacji, urbanizacji, rozwoju rolnictwa. Narracja tego rozdziału została przedstawiona z perspektywy odnoszącej się nie tylko do rywalizacji polsko-niemieckiej na terenie części ziem przyłączonych w 1922 r. do Polski, ale także rozwiązań prawnych i systemowych mających na celu ukazanie, które z władz państwowych lepiej zarządzały tym obszarem. Dodatkowymi czynnikami mającymi wpływ na opisywane zjawiska były struktura wyznaniowa oraz zawodowa mieszkańców miasta. Skupiając uwagę na tych wszystkich procesach oraz meandrach prawnych, nie sposób było nie podjąć refleksji dotyczącej porównań, jak kształtowały się przemiany społeczno-demograficzne i narodowościowe w innych miastach przyłączonych wraz z częścią Górnego Śląska do Polski w 1922 r. (np.: Mikołów, Bieruń Stary, Rybnik, Wodzisław Śląski). W tym przypadku Autorka nie wykroczyła poza kwestie lokalne, trzymając się wyłącznie pszczyńskiego gruntu.

Rozdział III zatytułowany „Struktura administracyjna i życie polityczne” stanowi ciekawe studium dotyczące dziejów politycznych i administracji miasta, poczynając od przedstawienia pierwszych dni po zmianie państwowości i przejmowania od Niemców urzędów przez polskie władze. Później ukazano formowanie się i funkcjonowanie władz samorządowych, tworzenie się i działalność polskich stowarzyszeń społeczno-politycznych oraz aktywność na obszarze miasta i powiatu partii oraz organizacji politycznych – polskich i niemieckich. Pokrótkę scharakteryzowano sylwetki osób sprawujących najważniejsze funkcje w mieście, opisano konflikty narodowościowe, do jakich dochodziło w Pszczynie w okresie międzywojennym między ludnością narodowości polskiej i niemieckiej, a także przedstawiono sprawę formowania się herbu miasta i opis obchodów ważniejszych uroczystości państwowych organizowanych przez lokalne władze. Znalazło się też tutaj miejsce na informacje o wyborach do sejmu i senatu, Sejmu Śląskiego i wyborach władz lokalnych. Autorka za pomocą tabel zaprezentowała statystyczny obraz rozstrzygnięć wyborów parlamentarnych w województwie śląskim z lat 1928, 1930 oraz Sejmu Śląskiego z lat 1922, 1930. Szkoda, że nie podsumowała zebranych danych i nie wyciągnęła z nich wniosków. Druga uwaga dotyczy konfliktów narodowościowych. Warto się zastanowić, czy treść tego podrozdziału odpowiada tytułowi rozdziału. Może lepiej byłoby powiązać zawartość

merytoryczną tegoż paragrafu z wymiarem sprawiedliwości i bezpieczeństwem. Zamieszki na tle narodowościowym stanowią dość istotny czynnik wpływający na bezpieczeństwo, zwłaszcza w miejscowościach położonych na obszarach przygranicznych.

W rozdziale IV przedstawiono problematykę gospodarczą miasta oraz położenie materialne jego mieszkańców. Jeśli przed przyłączeniem do Polski sytuacja gospodarcza miasta i okolic uzależniona była głównie od kondycji finansowej dóbr księcia pszczyńskiego, to po zmianie przynależności państwowej wpływ na nią zaczęły wywierać dodatkowe czynniki oraz uwarunkowania natury ekonomicznej. W rozdziale tym zaprezentowano perspektywy rozwoju gospodarczego miasta przed i po zakończeniu I wojny światowej, stan pszczyńskiego przemysłu, rzemiosła, rolnictwa, handlu, komunikacji, rolnictwa i bezrobocia. Każdy problem został omówiony w osobnym podrozdziale. Bez wątpienia Autorka wykazała się dużą dociekliwością i pracowitością, odtwarzając stan poszczególnych sektorów gospodarki, rozwoju sieci drogowej i kolejowej oraz połączeń komunikacyjnych łączących Pszczynę z innymi miastami i wsiami, w końcu opisując problemy związane z bezrobociem panującym w mieście. Jednakże warto się zastanowić, czy ukazanie perspektyw rozwoju gospodarczego Pszczyny przed 1922 r. i odpowiedzi na pytanie, czy pod względem gospodarczym dla miasta lepsze byłoby jego pozostanie w granicach Niemiec, mają większy sens. Czy nie lepiej zastanowić się nad tym, jak przedstawiała się sytuacja gospodarcza Górnego Śląska po rozbiorach? Ewentualnie podjąć próbę zobrazowania polityki gospodarczej władz II RP prowadzącej do odbudowy przemysłu, rolnictwa i handlu w regionie w dobie kryzysów i warunkach przemian rozwojowych. Być może kwestie te wykraczają poza historyczny zakres rozprawy, niemniej warto byłoby taką analizę podjąć.

Rozdział V poświęciła Autorka problematyce życia religijnego, a więc współistnieniu w mieście trzech głównych wyznań: katolickiego, ewangelickiego, mojżeszowego i mniej liczniejszego – prawosławnego oraz sekt występujących na terenie miasta i powiatu. Trzeba podkreślić, że struktura wyznaniowa miasta i powiatu nie odbiegała pod tym względem od struktury charakterystycznej dla Górnego Śląska. Autorka wyszczególniła nie tylko poszczególne wyznania, ale także opisała politykę władz kościelnych, starając się zobrazować dynamikę rozwoju ośrodków parafialnych, organizacji i stowarzyszeń religijnych, przedstawić sylwetki najważniejszych duchownych poszczególnych wyznań pracujących w Pszczynie i okolicach oraz poruszyła zagadnienia związane z budownictwem sakralnym. W tym rozdziale udokumentowano także bardzo ważną sferę stosunków wyznaniowych i konfliktów między wyznawcami różnych religii, w tym trudnego współżycia katolików narodowości niemieckiej i polskiej.

Rozdziałowi VI Autorka nadał niezbyt szczęśliwy tytuł: „Kultura, nauka, oświata”, a zaprezentowała w nim głównie naukę i dzieje placówek oświatowych wszystkich szczebli, począwszy od przedszkoli, szkół powszechnych, szkół średnich, szkół zawodowych i doszkalających pozostających zarówno pod opieką ludności polskiej, jak też prowadzonych przez mniejszość niemiecką. W tym obszernym i pełnym ważnych danych rozdziale nie zabrakło także zaprezentowania warunków materialnych i lokalowych placówek oświatowych oraz przedstawienia sylwetek najważniejszych osób związanych ze szkolnictwem Pszczyny w omawianym okresie. W osobnych podrozdziałach przedstawiono oświatę pozaszkolną i pomoc polskiemu szkolnictwu poza granicami kraju. W zdominowanym przez sprawy nauki i oświaty rozdziale lepiej byłby pozbyć się z tytułu rzeczownika „kultura”. Pojęcie „kultura” ma bardziej obszerne znaczenie wykraczające daleko poza szkolnictwo.

W ostatnim VII rozdziale Danuta Musioł przedstawiła problematykę związaną z ochroną zdrowia mieszkańców, wymiarem sprawiedliwości i systemem penitencjarnym oraz szeroko rozumianym bezpieczeństwem. Uwzględniła stan opieki zdrowotnej w XIX-wiecznym państwie pruskim, jak i w odradzającej się Polsce, kondycję zdrowotną mieszkańców Pszczyny, ich codzienne zmagania z chorobami i epidemiami. Wzorem poprzednich rozdziałów przedstawiła personel medyczny: lekarzy, pielęgniarki, położne, dentystów, a nawet weterynarzy, pracujących na terenie miasta i powiatu. Ukazała ponadto instytucje niosące pomoc medyczną miejscowej ludności. Poruszyła też zagadnienie tzw. leczenia tradycyjnego, czyli prowadzenia działalności medycznej przez znachorów. Sporo miejsca poświęciła zagadnieniom związanym z sądownictwem oraz służbami mundurowymi przeznaczonymi do ochrony i zapewniania bezpieczeństwa ludzi i mienia oraz do utrzymania bezpieczeństwa i porządku publicznego. Dopełnieniem tego rozdziału jest przegląd działań przygotowujących Pszczynę do wybuchu wojny. Rozdział ten jest zbyt rozbudowany. Wydaje się, że bardziej przejrzyste byłoby uporządkowanie zebranego materiału w dwóch rozdziałach, poprzez oddzielenie zagadnień związanych ze służbą zdrowia od wymiaru sprawiedliwości i bezpieczeństwa.

Recenzowana rozprawa, której struktura nosi charakter rzeczowo-chronologiczny, posiada postać pracy źródłowej. Autorka wykorzystwała źródła rękopiśmienne przechowywane w Archiwum Państwowym w Katowicach, w Archiwum Państwowym w Katowicach – Oddział w Pszczynie, w Archiwum Archidiecezjalnym w Katowicach, w Centralnym Archiwum Wojskowym w Warszawie. Ponadto sięgnęła do licznych, skrupulatnie przywoływanych w bibliografii, źródeł drukowanych. Ponadto wykorzystane zostały opracowania, informacje zaczerpnięte z prasy międzywojennej oraz liczne źródła internetowe. Zgromadzony materiał archiwalny, jego ogrom i sposób opracowania, świadczy o tym, że

doktorantka posiadała umiejętność prowadzenia kwerendy archiwalnej, a także opanowała warsztat naukowy historyka. Dyskutować jednak można nad niektórymi elementami w samej strukturze pracy. Za błąd należy uznać również niestosowanie przez Autorkę w toku narracji formy bezosobowej i strony biernej. Wątpliwości nasuwa zostawienie bibliografii i niepotrzebne wyodrębnianie w jej ramach kategorii „źródła publikowane”, „artykuły”, „prace zwarte”. Nie budzą natomiast wątpliwości ramy chronologiczne pracy. Problematyczne wydaje się z kolei zastrzeżenie związane z datą początkową. Jak czytamy w pracy, cytując: „początkowej, w sensie ścisłym nie ma”. Przyjęcie takiej klauzuli poskutkowało w wielu przypadkach niepotrzebnym cofaniem się w wywodzie do początków XIX stulecia, a nawet do epoki nowożytnej. W efekcie przyczyniło się to do tego, że spora część materiału pozostała poza zakresem tematu pracy. Mimo dostrzeżonych uchybień Autorka dobrze wywiązała się z trudnego zadania, określonego w tytule rozprawy. Swym monograficznym opracowaniem na temat dziejów Pszczyny ze szczególnym uwzględnieniem stagnacji i rozwoju miasta niewątpliwie uzupełnia dotychczasową historiografię Górnego Śląska w okresie międzywojennym.

Reasumując, stwierdzam, że rozprawa Pani Danuty Musioł pt. „Stagnacja oraz postęp w obrazie przemian infrastrukturalnych i społecznych Pszczyny w latach 1922-1939” spełnia kryteria stawiane rozprawom doktorskim. Wnioskuje zatem do Dziekana Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach o dopuszczenie Autorki rozprawy do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Kraków, 12 września 2022 r .

Dr hab. Marek Hałaburda

